

NÉMETH LÁSZLÓ

Colbert

(Dráma 3 felvonásban)

SZEREPLŐK:

Colbert
Colbert-né
Seignelay }
Baunville } fiaik
Marie }
Louise } leányaik
Bourdalone páter
Balaize, könyvtáros
Perrault
Plébános
Jezsuita pap
Orvos
Jagnus, komornyik
Villefort márk
Inas

ELSŐ FELVONÁS

COLBERT-NÉ: Csakhogy... Már azt hittem, hogy baj érte a futárt.

SEIGNELAY: Anyám La Rochelle-be küldte, s nekem Berthben volt sürgős dolgom. S gondolhatja, még akkor sem indulhattam rögtön...

COLBERT-NÉ: Az után, amit üzentem?

SEIGNELAY: Képzelteri, milyen volt ilyen levélkével a zsebemben az emberét puhítanom.

COLBERT-NÉ: Megint az admirális! S itt én apáddal... Ha egyszer én sem bírom egyedül a gondot!

SEIGNELAY: A soraiból nem értettem meg... Beteg?

COLBERT-NÉ: Ha az után ítélem, hogy egy hét alatt hogy összement... A hallgatás szépítette a hírt. De valami súlyosabbnak kell lenni... Mi mindent csináltam végig vele! De nem láttam még ilyennek...

SEIGNELAY: S asszonyom nem tudta kivenni az okát?

COLBERT-NÉ: Még sohasem utasított vissza ilyen ridegen.

SEIGNELAY: De csak kezdődött valahogy? Hírt kapott?

COLBERT-NÉ: Versailles-ba hajtott ki. A rács betételét — tudod, a főkapun — ment ellenőrizni. S úgy volt, hogy egyúttal hozzánk Sceaux-ba is átnéz, s ott tölt el egy-két napot, a kastélyban. Csak holnapra vártam, de már aznap estére megjött. Ahogy a kocsi-ból kilépett, nem várva ki, míg megállt, s jött — az emeleti ablakból néztem — a feljáró felé, rögtön láttam, hogy történni kellett vele valaminek.

SEIGNELAY: Versailles-ban szereztek valami bosszúságot neki. Nehezen viseli, hogy más fürdőzzék a fényben. — Nem Baunville öcsémre volt valami panasz?

COLBERT-NÉ: Én is gondoltam rá... De az nem fagyasztotta volna meg így. Amikor a király szóvá tette, hogy milyen mocskos vázlatot terjesztett elé, énnekem mondta el rögtön, mivel fenyegette meg. Hogy elveszi a fogatát, s havi ezer livre-re szállítja le a jövedelmét.

SEIGNELAY: A királyi építkezések felügyelője követhet el néhány, mocskosságnál nagyobb hibát is.

COLBERT-NÉ: Mért is kellett egy tizenhét éves fiút ilyen állásba rakni?

SEIGNELAY: Én sem voltam sokkal idősebb, amikor a hajóhad államtitkára lettem.

COLBERT-NÉ: Te? Téged ő a becsvágyának nevezett, s a kötelesség korlátai közt nevelt. De Baunville, ő szegény még nem tudja megérteni, hogy ha az embernek négylovas hirtője van, az mért ne toporzékoljon a föltúrt versailles-i kert alatt...

SEIGNELAY: S mért ne repüljön be Párizsba... A kis balett-táncosnőjéhez. — Na de hagyjuk ezt. Apám bent van?

COLBERT-NÉ: A földszinti dolgozóban. A doktor van benn nála, már vagy egy félórája.

SEIGNELAY: A doktor? Apám hívatva?

COLBERT-NÉ: Nem, dehogy. Ez a napja neki. Minden második szerdán jön. Mint egy óraművet, úgy olajoztatja magát is. Hogy a napi tizennyolc óra munkára kisajtolja magából a verejtéket. Pedig hát hiába

szolgálja a közügyet, magaemésztőn a királyt, a többiekkel nem bírja a versenyt.

SEIGNELAY: Igen, Louvois. Ennek is össze kell függnie vele. (Az orvos jön.)

ORVOS (üdvözli Seignelayt): Ah, Seignelay márki is megjött. A legjobbkor...

COLBERT-NÉ: Meg hagyta vizsgálni magát?

ORVOS: Először el akart küldeni. Az ő **egészsége — valami** ilyet mondott — magánügy lett. Nem tartozik az országnak vele.

SEIGNELAY: Ezt mondta?

ORVOS: De aztán, hogy kitarítottam... Ha már itt vagyok, Monsignore, kegyvesztésnek tekinteném, ha elküldene... Kegyesztés (ismételte meg a kifejezést). Na jó — s elmosolyodott...

(Seignelay és Colbert-né összenéz.)

COLBERT-NÉ: Elmosolyodott?

ORVOS: Ismerni kell őt, hogy az ember mosolynak nevezhesse.

COLBERT-NÉ: No és a vizsgálat?

ORVOS: Zavarban vagyok, Colbert-né asszony. Colbert úrnak többféle régebbi s újabb betegsége van, amelyekre azonban ő maga úgy megtalálta a kormányzásuk módját, ahogy az ország különböző pénzügyeit, a kincstár betegségeit is féken tartja. Én a teáimmal s egyéb kristályaimmal csak mint egészségügyi főintendáns szolgálom a belátását.

COLBERT-NÉ: Na és most?

ORVOS: Most mintha egyszerre meglazult volna a gyeplő. A régen érzékenyebbé vált szívverés rakoncátlanabb, a kitágult tüdő mintha kedvet lenné a köhécselő légzéshez visszanyert jogában — csodálatos mód még a köve is megmozdult. Méltóztatik tudni, hogy a veséjével volt egy kis baja...

COLBERT-NÉ: Hogyne, hogy egy kisebb homok el is ment közben...

ORVOS: A nagyobb most kezdi gyötörni. S ami a betegségben a legaggasztóbb: láza is van.

COLBERT-NÉ: Láza? (*Seignelay int az orvosnak, hogy hallgasson.*) De meg fog gyógyulni, ugye?

ORVOS: Én felírtam neki, ami segíteni szokott, teát meg az új amerikai gyógyszert, amit Leichen grófné terjesztett el a spanyoloknál.

INAS (*be*): Perrault úr kíván a Monsignoreval beszélni.

COLBERT-NÉ (*az előszobaajtó felé*): Ó, kedves Perrault úr, jó hogy jön. Maga talán megfejté nekünk a rejtvényünket.

SEIGNELAY (*karon fogja az orvost*): Nagyon köszönöm a felvilágosítást, kedves doktor. Én bízom benne, hogy apám erős természete... (*Maga is ki az előszoba felé.*)

PERRAULT (*csodálkozva*): Beteg? S erről sem az udvarnál, sem a Colbertén, vagy a műhelyekben nem tud senkisé.

COLBERT-NÉ: Én is csak azóta, hogy a doktor kijött tőle. De a betegség — még most is azt hiszem — csak egy nagy baj árnyéka.

PERRAULT: De hisz csak néhány napja a legjobb erőben láttam. A királlyal nézték végig a most betett rácsokat. S Ófelségével meg a messterrel mentek fel az irodába.

COLBERT-NÉ (*izgatottan*): Mikor volt ez? Kedden?

PERRAULT: Kedden, egész pontosan kedden. A medence új szobrait szálítottam.

COLBERT-NÉ: S Ófelsége elégedett volt?

PERRAULT: Nem láttam rajta a neheztelés jelét.

COLBERT-NÉ: S Colbert is nyugodt?

PERRAULT: Őt még sose láttam másnak, mint nyugodtnak.

COLBERT-NÉ: Nos hát tudja meg, ez a kedd volt, amelyiken — csak tudnám honnét — a lövést kapta a szíve.

PERRAULT: Megijeszt, asszonyom.

COLBERT-NÉ: Már ötödik napja a komornyikon át érintkezik a világgal. Én megpróbáltam egypárszor különböző dolgok ürügyén befurakodni hozzá, s szóra bírni. De jeges szeme mint egy kulcsfordulás ült udvariaságán.

PERRAULT: Nem is dolgozik?

COLBERT-NÉ: Képzeld el, nem! Ó, akinek a munka volt lélekzétvétele. S úgy pihent, hogy más ügyet vett elő. A titkárai a tollakkal piszmognak. S a nevére érkező bizalmas jelentések is feltöretlenül gúlába gyűlnek az asztalán.

PERRAULT: S az inas? Mintha azt mondta volna Colbert-né asszony, hogy rajta át érintkezik a világgal.

COLBERT-NÉ: Odáig jutottam, hogy vallatóra fogtam. De tudja, milyen Jangus. Mintha férjem zárta volna kulcsra. „Monsignore ül s gondolkodik. És meg sem mozdul.” — Annyit préseltem ki belőle, hogy időnként az ablakrácsához megy — ismeri azt a kertre nyíló ablakot, a kis irodában, s a kertet nézi! Ó!

PERRAULT: Ezek valóban szokatlan jelenségek a colbert-i égen, amelyek a betolakodás félelmével töltik el a látogatót.

COLBERT-NÉ: Nem! Maradnia kell, Perrault! Maga tán ki tud szedni belőle valamit. Munkatársai közt az egyetlen, akivel kapcsolatban a barát szó nem túlzás.

PERRAULT: Ha a hála barátta lehetne, asszonyom. Hisz nemcsak állásom s nyugalmam Colbert ajánléka, de az akadémiai szék is. De hogy barátja lennék, nálam különben sem dicsekedhetnek ezzel.

COLBERT-NÉ: Talán még én sem. Hisz tudja, mi a neve az udvarnál: Az Észak.

PERRAULT: Ó, a családja, az az ő külön, szorosabb, s még ügybuzgóbban kormányozott állama.

COLBERT-NÉ: Igen, az ő kötelességtudása — mint a szeretet helyettese is — csodálatos.

SEIGNELAY (*visszajön, komoran.*)

COLBERT-NÉ: Mit mond az orvos?

SEIGNELAY: Latin szavakat, feltevéseket. A bajt nekünk kell kitudnunk. (*Perrault-hoz*): Én tíz napja csak árbocokat és hajóácsokat látok. Nem tudom, mi történt az udvarnál?

PERRAULT: Bécs ostroma s a török a téma. A nők mint keresztényt magasztalják a királyt, hogy a császár szorult helyzetét nem használja ki

- hódításra. Sőt amint hírlik, húszéves békét kötött vele.
- SEIGNELAY: S a férfiak?
- PERRAULT: Nos, a férfiak — a ravaszabbja — azt találgatja, hol szorítja meg Ófelsége a szövetségesüket vesztett spanyolokat és hollandokat. Mars isten Flandriában — Louvois márki —, ez háborút jelent, s állítólag két napon át a király is ott vizsgálta az erődöket.
- SEIGNELAY: Louvois Flandriában?
- COLBERT-NÉ: Tud ő nekünk onnét is ártani. Az én szívem az első pillanattól biztos, hogy tőle származik ez is.
- SEIGNELAY: Ne kereszteljük egészen Louvois-ra az ördögöt.
- COLBERT-NÉ: De ha egyszer ő az (*A Lonovich-palota felé bökk.*), aki mint becsvágyó féreg emészti mindazt, amit apád húsz év alatt az ország s a király javára összedolgozott.
- SEIGNELAY (*Perrault-hoz*): Szerencse, hogy Perrault úr ismeri a két ember viszonyát. Apám nagyra becsüli a márki úr fényes képességeit, de mint a pénzügyek főellenőre, attól fél, hogy Ófelségének a dicsőség felé terelt szíve túlságosan igénybe veszi a nemzetet.
- JAGNUS (*köpenyben, cylinderben a dolgozó felől. El akar osonni a beszélgetők mellett, de Colbert-né feléje fordul, s kérdően néz rá, úgy hogy meg kell állnia.*)
- COLBERT-NÉ: Cylinderben és köpenyben?
- JAGNUS: Monsignore adott megbízást.
- SEIGNELAY: Monsignore küldi valamiért?
- JAGNUS: Csak a szomszédba, uram. (*Hogy Seignelay parancsolóan nézi.*) A plébániára.
- SEIGNELAY: Menj vissza egy pillanatra, s jelentsd, hogy Perrault úr van itt.
- COLBERT-NÉ: Seignelay márki is visszaérkezett Bretagne-ból.
- JAGNUS (*pillanatra habozik, mintha aránytalan feladatot bíztak volna rá, aztán visszafordul.*)
- COLBERT-NÉ: A plébániára. Isten atyám! A gyóntatója...
- SEIGNELAY: Tán az alamizna esedékes. Vagy gyónni akar.
- COLBERT-NÉ: Nem szokott, csak ünnep előtt gyónni. Amikor az Isten kedvére adakozni kell... Csak nem valami borzasztóra készül! (*Seignelayhoz*): A doktor célzott valami lehetőségre...
- SEIGNELAY: Egy célzás nem ijeszti meg apámat. Főként egy doktor célzása. Molière mester sem veti meg jobban az orvosokat.
- (*Colbert jelenik meg az ajtóban. Fekete, elmélyült ráncokkal szabdalt arc, de fölötte a régi önuralom. A háziköpeny sem fedheti el teste soványságát. A két férfi, aki egy hete nem látta, megkövülten nézi. Perrault mosolyogni próbál, de akadozik az izgalomtól. A fekete ruhás Jagnus ezt a bámulást használja fel a kisomfordálásra és el-tűnésre.*)
- COLBERT: Jó napot, Perrault úr.
- PERRAULT: Bocsásson meg, hogy a bátorságot vettem...
- COLBERT: Kérem, rendelkezék velem.
- PERRAULT: Colbert-né asszony bátorított fel, hogy talán nem leszek néhány perc alatt az illőn túl terhére...
- COLBERT: Mindazok közt, akiknek a társaságától eztán, úgy látszik, meg kell fosztanom magam, Perrault úr nyájas szelleme a legkedvesebb.
- PERRAULT: Nagyon köszönöm. Mentésemre legyen, nem a magam jószántából tolakodtam ide.
- COLBERT (*kissé csalódottan*): Hivatalos ügy tehát.
- PERRAULT: De örvendetes. A két zománccfestő, akit velencei követünk már tavaly is kapacitált, váratlanul beállított.
- COLBERT: Na, ez csakugyan váratlan. S a köztársasági gyár elengedte őket?
- PERRAULT: Szöktek — s a kiállt életveszélyt is bele szeretnék a bérükbe alkudni.
- COLBERT: Le Brai mester majd meg-egyezik velük.
- PERRAULT: Épp ő sürgetett, hogy ebben s más ügyekben is, felkeressem. A szobrászok végleges választ szeretnének, hogy a kút mögé milyen

- istenszobrok kerülnek. Ha kívülről kerül a műhelyekbe, minden úgy jár, azt hiszi, mint egy órakerék, de csak maradjon el egy utasítás, tanács, akár egy szempillantás — minden összevissza ver.
- COLBERT: A versailles-i kastély is azok közé a dolgok közé tartozik, amelyekkel többé nem foglalkozhatom.
- PERRAULT (*meghökkenően néz Seignelayra*): Persze a betegség... Ha tudom, hogy a főellenőr úr ennyire beteg...
- COLBERT: Igen, beteg. Az adott helyzetben ez a legmegfelelőbb szó. Csaknem oly tökéletes, mint: meghalt.
- COLBERT-NÉ: Igen, ez lesz a legjobb, ha a műhelyben, Savinerie-ben, a Louvre mestereinek is ezt mondja: Colbert úr hirtelen megbetegedett. S egyelőre, amint meggyőződhetett róla, nincs abban a helyzetben, hogy intézkedni tudjon.
- PERRAULT: Igen, erről sajnos meg kellett **győződnöm**. De ha a zaklató munkatársat el is tiltja a háztól, azt talán megengedi, hogy mint magán-személy, régi jó embere, a gyógyulása felől érdeklődjem.
- COLBERT: Barátom urat azok közé számítom, akik gondolatban sem dobálnák meg a koporsót. Nem sok van ilyen az országban.
- COLBERT-NÉ (*Perrault-hoz*): Látja, miket mond szegény? Ágyba kell őt tartanunk. (*Kikiséri Perrault-t.*)
- SEIGNELAY: Én sem terhelem most apámat. Csak megbízatásom végeredményéről számolok be, a presti flotta kinn van a tengeren...
- COLBERT: A vén medve beadta a derekát!
- SEIGNELAY: Nem könnyen. A fáradt test s a köszvény ezer okot talált, hogy mért nem lehet a flottának kihajóznia. A nagy Rygter legyőzőjének mintha méltósága ellen volna, hogy tengeri kalózokat füstöljön ki. De végül is meghajolt Ófelsége akaratára előtt. Nem úgy, mint aki parancsot fogad el, hanem mint aki a zaklatást unta meg.
- COLBERT: Ez, amit jobban bámulok benne, mint a szicíliai győzelmeit...
- SEIGNELAY: Hogy ilyen mogorva s kezelhetetlen?
- COLBERT: Hogy így meg tudta őrizni magát ebben az egyformára csináló világban.
- SEIGNELAY: A szeszélyes vénembert?
- COLBERT: A szeszélyességeiben is az akarás jogához ragaszkodott.
- SEIGNELAY: A hugenottasághoz is inkább dacból, mint igazi hitből kötötte magát. Pedig mit elkövetett apám, s Ófelsége is, hogy...
- COLBERT: Nagyon örülök, hogy egy jó szellem a töréstől visszatartott. Hibáim listájára az mégsem került rá, hogy a legnagyobb kortársamat, az új francia hajóhad vezérét, mert nem volt szolgálalkú, elkergettem.
- SEIGNELAY: Szükség volt rá. Nemcsak hadvezére volt, de tudósa is a hajóépítésnek. Az új flottának épp olyan szüksége volt rá, mint a szorgalomra, amellyel apám fát, ónt, embert teremtett húsz év alatt a semmiből, a hajóhadnak.
- COLBERT: A nagysága előtt hátráltam meg. Nem irigylem őt annyira, hogy megőrzött függetlenségét, ha hajlíttam is a szolgálat címén, el mertem volna törni.
- SEIGNELAY: Irigyelni?
- COLBERT: A szolgák mindig irigylik, bármilyen hatalmasok, akiből a szabadság szikrája pattan ki, ha ütik.
- SEIGNELAY: A szolgálat nem teszi szolgává a nemest. Ezt apámtól tanultam.
- COLBERT: Az attól függ, a végén hogy bánnak velük.
- SEIGNELAY: Apám a maga módján — ezt én tudom — éppen eleget ellenkezett, tán többet és lényegesebbekben, mint du Quesny. Csak a legszembetűnőbbet mondom: Versailles-t. Én néha túlzottnak is éreztem a bátorságot, mellyel a király nagy szenvedélyének ellenszólt.
- COLBERT: Igen, húsz éven át morogtam a versailles-i tündéerkert ellen — s én teremtettem meg a csatornákat, melyeken át az ottani fasorokra 180 milliót szítt ki a paraszток soványságából s a városok szorgalmából.
- SEIGNELAY: Apámuram dolga az volt, hogy a Mazarin-örökséget, az

összekuszált, ezerfelé húzott pénzügyeket rendbe tegye, új iparokkal bővítsé a nemzetgazdaságot.

COLBERT: S hogy mindez háborúk olajává, s az egyszerű emberek millióiból kisajtolta fényűzés forrásává váljon.

SEIGNELAY: A háborúk révén Franciaország dicsősége sose volt akkora, mint Lajos király alatt.

COLBERT: S a népe sosem volt olyan szegény, olyan elégedetlen. Tudod, hány lázadást vertünk le az elmúlt években, hány számon nem tartott akasztófa kerítette ezt az Európavakító dicsőséget.

SEIGNELAY: Már bocsásson meg, apám, vigasztalása lehet, ami a nemzetnek szerencsétlensége, hogy ez a második évtized már nem Colbert-é volt.

COLBERT: A dicsőség az övék, a gyálázata az enyém. De most már ennek is vége van.

(Csönd.)

SEIGNELAY: A szokatlan keserű panasza arra vall, hogy apámuram híres nyugalmát a betegség zaklatta fel.

COLBERT: Ha nyugtalannak látszom, a képem másként mozog, mint belátásom. Hálásnak kéne lennem — hálás a hálátlanságnak —, hogy az évek során egyre kedvetlenebbül viselt terhet lepöccentette rólam.

SEIGNELAY: Mivel?

COLBERT: Mivel? Egy fricskával!

SEIGNELAY: A változásból, amin apám — mióta nem láttam — átment, arra kell következtetnem, hogy nem közönséges sértés érte.

COLBERT: De éppen hogy nagyon is közönséges. Van-e közönségesebb, minthogy egy cselédet tolvajnak neveznek?

SEIGNELAY: Tolvajnak?! Ki?

COLBERT: Ki vádolhat meg engem úgy, hogy vádját sértésnek vegyem?

SEIGNELAY: A király?

COLBERT: Tizennegyedik Lajos.

SEIGNELAY: Ha már ennyit elmondott, apám, tiszteljem meg veled, hogy bántalma részesévé tesz.

COLBERT: A sérelmet megmagyarázni még megalázóbb, mint elviselni. Mert ami a sérelemben, mint bimbóban

rejtőzik, az a magyarázattal virággá fejlődik. De jó, legyen meg. Hisz elsőszülöttem vagy, s néhány nap múlva a Colbert család feje — jogod van tudni, mi az, ami a király szolgálatát éppoly lehetetlenné tette számomra, mint az életet.

SEIGNELAY: Bár a bántást is túlozná annyira, mint amennyire túloz a szávaiban rejtett jóslat.

COLBERT: Ismerlek. Nem kell nekem bizonyítanod, hogy a tapintat udvari nyelvét is megtanultad oly tökéletesen, mint a mesterséged. Mind a ketten tudjuk, hogy napjaim meg vannak számlálva. S ez jó is így... mert a halál tán megkímél Fouquet sorsától.

SEIGNELAY: Fouquet sorsától! Apámuram, ez csak rémlátomás lehet. Most már könyörgöm, mondja el, mi volt, ami így kiforgatta önmagából.

COLBERT: Semmi. — Ha elmondom, semmi. Egy Lajos nem a lábaival tipor el — az ujjhegyével nyom szét egy Corbert-t. A versailles-i kert új rácsait tekintettük meg együtt. S ő egyszer csak a költségeket kezdte el tudakolni. S hogy megmutattam, a fejét csóválta, mint aki csalást sejt, s csodálkozik. S hogy e bizalmatlanság mélyebbre hasítson, hozzátette: Ő most járt Flandriában, ahol Lonovich új erődítéseit tekintette meg. Ott másképp gazdálkodnak a király vagyonával.

SEIGNELAY: Sánckok, amelyeket a kihajtott nép hány Louvois keze alatt — s vaskovácság remeke, melyet drága mesterek készítettek...

COLBERT: Tudja ezt Ő is. S én röstelltem, hogy mentségül eldadogtam. Nem is az összehasonlítás volt neki a fontos — a kimondott gyanú!...

SEIGNELAY: Apámmal szemben! Aki a tolvajok kiirtásával kezdte...

COLBERT: S tette gyűlöltté magát.

SEIGNELAY: Ez Louvois munkája. Ő gyanúsít ilyen lelkiismeretlenül. Laxemberbourg tábornagynak azt mondta: a király tudja, hogy Őn lopott, de meg van elégedve azzal, amit neki juttatott.

COLBERT: A tábornagról feltehető, hogy a zsákmányból lopott — de én,

aki fillérig szétválasztottam a magamét, s az államét!

SEIGNELAY: Megpróbálkozott a márki már máskor is az ilyesmivel. A touloni erődítésekről azt jelentette a királynak, hogy az egyik vállalkozóhoz, egy ferences barátához, az intendáns nem mer kimenni, mert az a híre, hogy Colbert miniszter embe-re...

COLBERT: Ha ő sugott is ilyet, a király nem mert célozni rá. Én nem Louvois-nak voltam — közös ifjúságunktól a leghívebb embere —, s mint ő mondta egy időben, a legjobb barátja is, akire még fattyúi bábaságát is rábízta. Mi mindent csináltam meg neki! — én, amit magamnak vagy nektek soha meg nem csináltam volna.

SEIGNELAY: Megértem — én értem meg csak igazán, aki műhelyébe, a lelkiismeretébe beláttam, hogy bánthatja apámat ez a bizalmatlanság. De úgy érzem, túlzás, ha kegyvesztést tételez fel mögötte. Lajos bölcsőbb, semhogy uralma jobb felét elűzze maga mellől.

COLBERT: Kegyvesztés? Itt csak ő veszthetett el engem! Miféle kegy ez: hogy egy megköttyagosodott király rossz lelkiismeretként kellett amit rossznak tartottam, vállalnom. Tudod, milyen gyűlölet vesz bennünket körül? Ha nem akarod, hogy a koporsómat megdobálják — főként ha ennek a kegyvesztésnek is híre terjed —, legjobb lesz éjjel a föld alá tetetned.

SEIGNELAY: Apám!

(Jagnus megjelenik mögötte, s némán várja, hogy ura tekintete rája essen.)

COLBERT: A plébános?

JAGNUS: A szentostyát vitte ki egy haldoklóhoz. De ha visszajön, azonnal küldik őt.

COLBERT: Tudsz mindent. — Ezzel a király s az én ügyem lezárult. Itt az idő, hogy a nagyobb király szolgálatának szenteljem a megmaradt időm. *(Jagnushoz):* Gyere! A könyvtáros úrhoz kell menned. *(El a dolgozó felé.)*

COLBERT-NÉ *(aggóva benyit, az el-*

gondolkozva álló Seignelayhoz):

Hangos volt...

SEIGNELAY: Igen, felingerelte magát.

COLBERT-NÉ: Megtudtad?

SEIGNELAY: Körülbelül.

COLBERT-NÉ: Elmondhatod?

SEIGNELAY: Az elmondásból nem derülne ki, mennyire súlyos. A veszedelem nem a dolgokban van — a hatásban, amelyet apámra tett.

COLBERT-NÉ: Louvois?

SEIGNELAY: A király... S mindaz, ami már jó idő óta apám ellen hangolja...

COLBERT-NÉ: Megsértette?

SEIGNELAY: A legnagyobb mértékben sértve érzi magát.

COLBERT-NÉ: Elment annak az embernek az esze!

SEIGNELAY: A bíráló szem réges-rég kényelmetlen volt neki. Már évek előtt hallottam a panaszt, hogy Versailles-nak sem tud örülni már, a sok rosszállás annyira kedvét szegi.

COLBERT-NÉ: Én mindig csendesítettem őt. Már akkor is, amikor a kastélyt Montesquieu hercegének kellett átépíteni. Apád azt szerette volna, ha az udvar a Louvre-ban marad, s kisebb költséggel Párizst szépitik.

SEIGNELAY: Ez az évekig tartó kényelmetlenség volt az, ami az ürügyön kapva, mint bizalmatlanság bosszulta meg magát.

COLBERT-NÉ: Bizalmatlan? Ő? Colbert iránt? És apád? Csak nem mondott valamit?

SEIGNELAY: Semmi jóvátehetetlent. Az illem erősebb volt a megaláztatásnál. Csak épp szolgálni nem hajlandó őt többet.

COLBERT-NÉ: De hát hogy képzeli ezt? Nem a király küldi el őt — ő engedi el a király kezét? — S a gyermekei, testvérei? A ti szituációtok mind az ő viselkedésével függ össze.

SEIGNELAY: A sérelem egyelőre még nem tud mérlegelni. Nem a miniszter, a hajdani barát az, akit a király most, úgy látom, szíven talált.

COLBERT-NÉ: S most mit akar? A büszkeségének elégtételt adni? Nem olyan országban élünk, ahol a büsz-

keség fényűzését akárki is megen-
gedhetné.

SEIGNELAY: Az ő sérelme minden-
esetre elért arra a határra, ahol a
sérelem szinte kívánja a még na-
gyobb sérelmet — hogy annál job-
ban megvethesse, Isten szeme elé
hurcolhassa, aki így bánt el vele.
Felindulásában már Fouquet nevét
is kimondta a száján.

COLBERT-NÉ: Fouquet! Akit ő állít-
tatott a törvényszék elé! De hát mire
gondolt a szerencsétlen? Hogy vele,
velünk is megtörténhet ugyanez?
Hogy Sceaux-t, mint az ő Vaauxle-
Vicomte-ját elkobozzák? Hogy az
ügyész halált kérhet a fejére?

SEIGNELAY: Ha a király erre hatá-
rozná magát, barátainak összeeskü-
vése, az ország közhangulata aligha
mentené meg — mint ahogy Fou-
quet-t — Colbert életét.

COLBERT-NÉ: De hát Fouquet közön-
séges tolvaj volt... úgy harácsolta
össze a vagyonát... s elég szemte-
len volt a pazar ünnepélyekre a pol-
gárháborúknban elszegényedett fiatal
királyt is meghívni. A férjem épp
azért sürgette a büntetését, hogy az
ilyen adóbérlő söpredéket a lopástól
elijessze.

SEIGNELAY: De milyen elégtétel
lenne a hajdani barátainak most Col-
bert-ről hallani ugyanezt. S a vagyon
nem kisebb, mint Fouquet-é volt. De
nem, ez csak rémkép, melyet a ké-
jelgő fájdalom fest elé. Minekünk
mindenesetre vigyáznunk kell, hogy

amíg mostani állapota tart, fölösle-
gesen ki ne hívja a királyt.

COLBERT-NÉ: Még az a jó, hogy Per-
rault hű emberünk. Miket beszélt
előtte is. Csakugyan. Szerencse még,
hogy beteg.

SEIGNELAY: Ez a szerencse még saj-
nos, állandósulhat is.

COLBERT-NÉ: Hogyan?

SEIGNELAY: A doktor nem sokkal
biztatott...

COLBERT-NÉ: Éreztem ezt... Ha ő
egyszer nem ír, nem fogad, nem ren-
delkezik... meg kell halnia. Ezt is
akarja tán.

SEIGNELAY: Ha nem is akarja, kény-
telen.

COLBERT-NÉ: De ha ezt szánta az
Isten, akkor erről azonnal értesíteni
kell Ófelségét.

SEIGNELAY: Igen — az a tudat, hogy
a halál dolgozik helyettünk, meg-
engeszteli az ellenséget.

COLBERT-NÉ: Lehetetlen, hogy egy
ilyen régi, hű munkatárs vége meg
ne rendítse őt.

SEIGNELAY: Legalábbis kiugrasztja,
hogy mi a szándéka velünk.

COLBERT-NÉ: Amikor apád Sceaux-
ban tüdőgyulladásban feküdt, maga
jött el hozzá, s a legnagyobb kegy
jeleként mezítelen kardot hoztak a
látogató előtt.

SEIGNELAY: Én beérném kevesebbel
is.

COLBERT-NÉ: S a király barátságá-
nak a jele, ki tudja, nem fordítja
meg magát a bajt is, melyet nem a
test gyengesége szabadított el.

MÁSODIK FELVONÁS

(Kis dolgozó, Colbert székben ül.)

COLBERT: Ha a fenti királyt szolgál-
tam volna úgy, mint e földit, most
bizonyára nyugodtabb lenne a hal-
doklásom.

PLÉBÁNOS: Mondja signore, a királyt
szolgálva az Istent szolgálta. Hisz a
társadalom is Isten alkotása, s még
a szerzetes sem élhet csak az imád-
ságnak, neki is van hivatala — s
abban a közvetett istenszolgálatban,

ami a hivatal betöltése: senki sem
volt buzgóbb Önnél ebben az or-
szágban.

COLBERT: De Isten a parasztnak is
rendelt vasárnapot, amikor fejét az
ekéről fölvetve Istenhez keresse az
utat. S az én vasárnapjaim: csak
órák voltak az életben.

PLÉBÁNOS: Én, mint a Szent Eus-
tache plébánosa azt tudom, hogy
egyháza ünnepeit, amikor Párizsban

volt, mindig megtartotta, s a szentmisén is ott láthattuk az Eustacheban.

COLBERT: Mert azt tartottam, hogy a vallás legszelídebb, legkevésbé törő hámjá a kormányzásnak — s mit várjunk az alattvalóktól, ha azt látják, hogy az, aki annyit kapott, ezt a hámot, mint sokan mások, ledobja magáról. Ha úgy akarjuk: ha Isten szolgálatát is a király kedvéért színeltem.

PLÉBÁNOS: S az alamizsna, amiről rajtam kívül senki sem tudott. Az összeg, amit a Szent Eustach-tempлом rendbe szedésére áldozott.

COLBERT: Fillérek voltak a vagyonomhoz képest. S a jó Eustache-t úgy tekintetem, mint birtokom, amelybe kegyúrként vonulok be, s amit rendbe kell szedtetnem. Hisz még nem is voltam beteg, s már megbeszéltük, nemcsak, hogy hova teszik le — az oltártól balra — csontomat, de hogy kőműveseink melyikére bízza a krypta készítését. Nem, plébános úr, ha felméri, mennyi időt, erőt pazaroltam el arra, hogy vonakodó kereskedőket olyan társaságokba tereljek, amelyekbe a hollandok, angolok álltak össze, csakhogy az én királyomnak is legyen az Indiákon s Afrikában gyarmata, akkor mind ezt, amit üdvösségem érdekében ugyanilyen okoskodással tettem, eléggé csekélynek tarthatja.

PLÉBÁNOS: Igen, ez az a pitvar, amelyben minden keresztény borzalommal áll meg — s ha az, amire Monsignore készül, csakugyan olyan közel van, mint Monsignore hiszi, nem kárhoztathatom, sőt dicsérhetem, ha életét kifogásolja, és hibát keresni igyekszik. De én mint gyónatója, aki egy-egy méltatlan pillanattal betekintést nyert abba, amit bűnként vallott meg szentáldozás előtt, állíthatom, hogy nem ismerem férfit, akinek ilyen kevés ideje volt a bűnre, s a kísértés pillanataiból ilyen tisztán kerülhetett ki.

COLBERT: Ön arra gondol, hogy bár dámák közt éltem, akiknek a szépsége egy-egy vagyonba került, s akik kéréseik nyomatékául szívesen ajánlékoztak volna meg hercegnői bá-

jaikkal — a polgár fiát — fiatalabb koromban, ez csak ritkán váltott ki jegesnek tartott külsőm mögül egy-egy gondolatot... De én Önt, mint gyónatómat, csak a férj, az apa, a gazda hibáival terheltem — azt, ami az államférfit nyomta, nem tartottam helyénvalónak egy szoknyás férfival megosztani.

PLÉBÁNOS: Egy bizonyos féltékenységről, amit egy nem nevezett fiatalabb vetélytársa iránt érzett, volt többször is alkalmam hallani. De amint kivettem, ez is inkább félelem volt, mint féltékenység, hogy az illető taktikájával tévútra viszi a királyt.

COLBERT: Ön meg akar nyugtatni engem, atyám, hogy odaát is olyan fogadtatásban lesz részem, mint ha a püspökök, vagy valamelyik akadémia gyűlését jelenlétemmel megtisztelném. S lehet, hogy a szentek, akik tudják, hogy bár több módom volt rá, mint bárkinek, nem loptam, és nem bujálkodtam, s dolgoztam is napi tizenkét órát — ha nem is allelujával, de a jóra törekvőnek kijáró mosollyal fogadnak majd. Én azonban a lelkem háborgásán érzem, hogy nem jól készültem fel a háálára. Most, amikor a lélek boltján olyan csöndnek kellene lenni, mint a St. Eustache-ban úrfelmutatáskor, tele vagyok méltatlankodással és haraggal. S a testi fájdalmaim, amelyhez soha hasonlót nem éreztem, félve kotródnak a lelki fájdalmak és gondolatok előtt.

PLÉBÁNOS: Megijeszt, Monsignore.

COLBERT: A könyvtárosom, aki ebben is tudós, ellátott áhítatkeltő iratokkal. Salezi Ferencet ismeri?

PLÉBÁNOS: Genf egykori püspöke. Nagy hívő. Szó van róla, hogy szentté avatják.

COLBERT: Nos, én olvasom ezt az ő Bevezetését — bevezetés a vallásos életbe —, s azon szedem össze magam, hogy csak képeket, kicirkalmazott hasonlatokat találok, s közben az indulat rohamai egész más képeket dobnak fel bennem.

PLÉBÁNOS: De hát milyen haragról beszél, ha megkérdezhetem? Ön, aki mint a jégen, állt az emberi indula-

tok fölött — kit méltat arra, hogy most, ilyen állapotban gyűlölje?

COLBERT: A földi király — ő olyan hatalmas, hogy a gyűlölet, melyet ártalmas nagysága kényszerít, Isten trónját elfogja előlem.

PLÉBÁNOS: Ófelsége. *(Magszeppenneve):* Ez nehéz, ez meghaladja az eróm. Én csak egy kis chirurgus vagyok, a lelkek gyóntatója. Ide a Sorbonne mesterei közül kell valaki.

COLBERT: Ki lehetne az?

PLÉBÁNOS: Bourdaloue atya.

COLBERT: A jezsuita atya? Aki a király előtt is prédikálni szokott?

PLÉBÁNOS: Már a negyedik börtben prédikál neki. Ez a tisztesség még senkit sem ért. Őt ebben is páratlanak mondják.

COLBERT: Igen, ez bátran beszélt a király előtt is.

PLÉBÁNOS: Ha parancsolja, Monsignore, azonnal felkeresem. Egy egyszerű cellában lakik a jezsuiták székházában. Ő majd visszaparancsolja azokat a démonokat.

COLBERT: Menjen, hívja el, kérem. De ha lehetséges, hamar. *(Plébános el.)*

(Colbert egyedül marad, földobja magát. Jagnus lép be az oldalsó fülkéből.)

JAGNUS: Parancsol, uram.

COLBERT: A meleg zsákot. *(Jagnus ráteszi a hasára a meleg zsákot, Colbert elhelyezkedve):* A könyvemet. *(Jagnus odahozza, Colbert olvasni próbál.)*

COLBERT-NÉ. *(bejön, az ajtó felől):* Fájdalmi vannak?

COLBERT *(a könyvből):* Jagnus már intézkedett.

COLBERT-NÉ: Mint az éjszaka?

COLBERT: Nem, nem mint az éjszaka.

COLBERT-NÉ: Nem jobb lenne, ha lefeküdné? Már hajnal óta fenn ül, s az olvasással erölteti magát.

COLBERT: Köszönöm a figyelmét, asszonyom, nincs szükségem semmire. *(Colbert-né kimegy.)*

(Colbert olvas, aztán lecsüggeszti a könyvet, egy türelmetlent sóhajt, majd újra fölveszi, Colbert-né visszajön jobbról, s hogy Colbert makacsul olvas, megszólal.)

COLBERT-NÉ: A teáját már bevette?

COLBERT: Nem értem önt, asszonyom. Amikor a király számára dolgoztam, sose mert zavarni, s a folyosón is lábujjhegyen járt mindenki. Most meg, hogy a magasabb királlyal szemben próbálok a tartozásomat leróni...

COLBERT-NÉ: Bocsásson meg. A fia, Baunville jött meg, s látni szeretné.

COLBERT *(indulatosan):* A királyi építkezésektől...

COLBERT-NÉ: Nem a hivatala hozta, a szíve. Lenn volt a Loire-nál, Chambord tatarozásánál, s csak most tudta meg, mennyire beteg. S rettenetes büntudat kínozza. Hogy annyi fájdalomt okozott Önnek. S azt hiszi, hogy az ő hanyagságának is része van abban, ami történt. Tudja milyen lágy szíve van, a könnyelműsége alatt merő szeretet.

COLBERT: Küldje hát, kérem.

(Colbert-né ki. Baunville bejön, ijedten nézi az apját, aztán térdre veti magát.)

BAUNVILLE: Apám!

COLBERT: Kelj fel, kérlek. Anyád mindent elmondott. Nincs mit megbocsátanom.

BAUNVILLE: De. Csak bánatot, csatlódást okoztam. Méltatlan voltam a Colbert névre. Mint a fekete bárány, váltam ki a testvéreim közül.

COLBERT: Egészséges, jóvérű fiú voltál. Mint a többi húszesztendő. Ha már bocsánatkérést játszunk, én kérhetnék bocsánatot. Hogy a természetet ellen hajlítottalak.

BAUNVILLE: Apám csak azt kívánta, ami jogos és illendő.

COLBERT: Én szolgálatban töltöttem az ifjúságomban az időm. Előbb Louvois márki apja, aztán Mazarin bíboros. — S húsz év óta a király. A mi országunkban, azt gondoltam, ez az egyetlen, amiben a magunkfajta polgár a köz javára lehet. A sok rossz, önző szolgálta közt példát ad a helyes szolgálatra, s ezzel, mint a hidraulikus sajtó, egy kissé megemeli az életszínvonalat. S minthogy a sok ellenség közt a családom: a fivéreim, sógoraim, gyermekeim voltak a legmegbízhatóbbak, a legbuzgóbbak, a

hivatalokat a Colbert-tisztviselők szállták meg. A király érdekében: minél több. Ezért kellett neked abban a korban, amikor más a gimnáziumban ül, a királyi építkezések felügyelőjének lenned. Ahhoz, hogy a királyt szolgálj, túl könnyelmű voltál, de tán ha megnősítlek, s gazdát nevelek belőled...

BAUNVILLE: Én katona szerettem volna lenni.

COLBERT: Elég ostoba foglalkozás. De vehettem volna neked egy ezredet. Persze ott is baj lett volna. — A legidősebb fiam az. De tán szerencséd is, hogy ellenálltál, az én természetem, az anyja becsvágyával beoltva. Belőle nálam is tüzeesebb agarat neveltem Ófelségének. A vöm mélabús lett, meg is halt hamar, de beletört a terveimbe. Te nem fogod megízlelni azt a keserűséget, ami az én öregkoromnak lett a kenyere.

BAUNVILLE: Arra szentelhetném minden napom, hogy amivel apám szívét nehezítettem, jóvátegyem...

COLBERT: Az állásodból megszabadítanak. A halálommal a Colbert-műhely felbomlik, s mindnyájatoknak a derekasságával vagy az aljasságával kell helytállnia. Az apátok neve inkább árnyék lesz rajtatok.

BAUNVILLE: Én...

COLBERT: Na, hagyj most már. Még a leckét kell ezekből a könyvekből, a vizsga előtt, elsajátítanom. (Baunville megcsókolja az apja kezét, s el.)

(Colbert olvasni próbál. Colbert-né szorongó arccal újra megjelenik.)

COLBERT: Mi az már megint?

COLBERT-NÉ: Most nem fog megszidni, uram. Olyan vendéget jelenek, akinek biztosan örülni fog.

COLBERT (hirtelen reménnyel): A király?

COLBERT-NÉ: Az ő követe. Meghalotta, hogy beteg, a kegyéről akarta biztosítani.

COLBERT: Ki az a követ?

COLBERT-NÉ: Villefort márki.

COLBERT: Jó, hogy nem az inasát küldte.

COLBERT-NÉ: Jangus, csináljon egy kis rendet.

(Maga a feje mögött levő, leesett párnát próbálja igazítani.)

COLBERT: Ezt hagyjuk, kérem. (Jagnushoz): Te menj ki.

COLBERT-NÉ: Azután, amit mondott, engem szinte boldoggá tett. A király látszik, nem akarja, hogy a betegség túl másféle nyugtalanság is győztörje.

COLBERT: Hol van a követ?

COLBERT-NÉ: Fiunk tartja szóval a szalonban. Ez, meglátja, még a baját is megfordítja.

COLBERT: Nem fogadom. Mondják meg az úrnak, nem fogadom.

COLBERT-NÉ: Édes uram, elment az esze?... De hát miért? Mivel okoljam meg?

COLBERT: Nem kell megokolnia.

COLBERT-NÉ: De hát ez lehetetlen! Így megsérteni őt!

COLBERT: Ófelsége és köztem, megmondtam, végleg lezárultak az ügyek.

COLBERT-NÉ: Most, amikor ebből is láthatja, hogy nem volt olyan nagy baj. Ha ki is szaladt a száján valami rossz szó, azóta magába szállt...

COLBERT: Ha maga jönne, mint Sceaux-ba, akkor is csak ezt üzenném ki neki.

COLBERT-NÉ: Öregasszony vagyok, de ilyen sértésre még nem láttam példát...

COLBERT: Én sem — olyanra.

COLBERT-NÉ: Uram arra a sceaux-i látogatásra emlékezik. De a mostani viszonyukban...

COLBERT: Ne bölcselegdjék, asszonyom. Nem fogadhatom, mert nem akarom. Fontosabb dolgom van. A halálommal vásárlom meg erre a jogom.

(Colbert-né kihátrál. Colbert összeszedi magát, felveszi a könyvet, olvasni próbál, megfordítja, annak jeléül, hogy fordítani akar.)

JAGNUS: Nem fekdne le, Monsignore?

COLBERT: Nem, nem, lesz időm fekdni.

(Seignelay siet be, Jagnus nézi.)

COLBERT: Elküldtéték?

SEIGNELAY: Bocsásson meg, apám. Tudja, hogy az Ön akarata, ahogy ki-

mondta, vakon követett parancsá vált bennem. De most meg kell kérdenem: meggondolta-e ezt?

COLBERT: Ne gondoljátok, hogy az ítéletem a családom gyámolítására szorul.

SEIGNELAY: Én megértem, hogy annyi évi fegyelem után, most, amikor úgy érzi, hogy Istenen kívül nincs senki kegyelmére szüksége, meggyötört büszkeségének szeretné adni ezt az elégtételt. S azt sem mondom, hogyha valakitől, éppen Öntől, Lajos ezt a pofont meg nem szolgálta. De hadd figyelmeztessen a legbáratosabbra, hogy e pofon számláját, ha úgy történik, ahogy tartani kell tőle, apám nem viheti magával a másvilágra.

COLBERT: Hanem itthagynom tinektek... Nos, ha Tizenhüvelyedik Lajosnak nem elég, hogy művemet lerombolta, szolgálatomat meggyalázta, s ilyen kínok közt dob a szemétdombra, hanem az, hogy nem vagyok hajlandó az ő kényszeredett, képmutatásul odanyújtott kezét — mit az övét, egy kivénült udvaroncáét — alázatomból jeleként megcsókolni, mint valami főbenjáró bűnt, gyermekeimen akarja megbosszulni, úgy azt hiszem, ezeknek a gyermekeknek maguknak kéne ajánlkozásomat lefogni: legyen velünk, aminek lenni kell, de a kezet told el magadtól.

SEIGNELAY: Apám tudja legjobban, milyen kis túsúrás az, amit ebben az országban a legháborgóbb önérzet — akár a maga s családja élete árán — megengedhet magának. Az efféle formáságon a legjobb a kellő megvetéssel esni át, s az értelmüket hámozni ki — ami ebben az esetben, ha nem több, annyi legalább, hogy nemcsak Fouquet sorsától, de komolyabb kegyvesztéstől sem kell tartani.

COLBERT: S ti, a Colbert családja, ezt hüvelyezitek ki ebből a követségből. S sugározatok, mint anyátok, a boldogságtól. Az öreg megkapja a helyét a St. Eustache-ban; s mi, mint a gyfkok, kereshetjük a megfogyatkozott őszi fényt — Maintenon asszonyok s Louvois-k kegyét.

SEIGNELAY: Ez igazságtalan, apám.

COLBERT: Ha volt apa, családfő, akinek nem kellett a kötelességtudásból leckét adni, én voltam az. Püspökségekbe, vagyonokba, ősi márkiságokba raktalak benneteket, lehetőséget adva, s vállalva a közhitet érteket, hogy az ország szegénységéből loptam a ti gazdagságotokat. Ha nem is igaz, a látszat ez. Ha ti nem vagytok, ha az én apai gyengeségem nincs, foltozott könyékkal egy cellából kormányzom Franciaországot. De az a kötelesség barma, ami a szívem volt, a király mellett nektek is lerobotolta adóját — olyan birtokok, kastélyok, rangok maradnak rátok, amelyet egyetlen apa sem hagyhat a gyerekeire. S ti, amikor most magamnak akarok valamit — egyetlen nem szót —, az irántatok való kötelességre mertek emlékeztetni.

SEIGNELAY: Mi legföljebb a jóságához merhetünk esedezni, hogy éppen mert ilyen utolérhetetlenül fáradt a javunkra, az önnön művét ne kockáztassa ezzel az értelmetlen nemmel. — De anyám nem tarthatja szóval soká a márkit. Döntenünk kell... A plébánostól hallom, milyen mintaszerűen készül apám a keresztény halálra. Nem gondolja, hogy e földi, szerintem jogos büszkeség leküzdése — a király jobbjának elfogadása — alkalom az Isten színe elé készülő alázatra?

COLBERT: Még prédikációt is tartasz? Féltett érdeketek védelmét az én elkésett jámborságom parancsaként kényszerítitek rám! Most már hagyjatok igazán magamra! *(Seignelay ijedten távozik.)*

JAGNUS: Parancsol, Monsignore?

COLBERT: Fektesz le. *(Az inas vállára támaszkodva a megvetett ágyba táromlyog.)*

JAGNUS: A kő.

COLBERT: A kő? A kőszívek helyén...

(Colbert lányai jönnek be s omlanak az apjuk lábához. Utánuk Colbert-né, majd kissé távolabb Baunville is.)

MARIE: Apám, könyörüljön a gyermekeim!

COLBERT: Ti is itt vagytok — dugaszban?

COLBERT-NÉ: Nem volt nyugtuk ott-hon, itt lesik a volt lányszobában hajnal óta a híreket.

MARIE: Huszonöt éves voltam, amikor özvegyen maradtam. De amíg Ön itt volt, mint gyermekeim gyámja, nem éreztem özvegynek magam. Ne forduljon el tőlünk!

LOUISE: Úgy megszoktuk a védelmét. Ne hagyja ránk a király haragját örökül!

COLBERT-NÉ: Minden igyekezetem az volt, hogy amiben akarja, az Ön támogatója legyek. Ha az történe, amitől Isten ments, egy vidám gondolat sem szállhatna a szívemet borító gyász határáig. Ha van érdemem Ön előtt, ne tetézze meg ezt egy nő-bei bánkódással a gyermekeimért.

BAUNVILLE (*halkan*): Ne gyötörjük őt, testvéreim. Bízunk mindent, mint eddig is, az ő apai belátására.

COLBERT: Nem volt elég a betegség, rabbá is tettetek!

MARIE: Csak a nagylelkűségéhez folyamodunk.

COLBERT: Ha lett volna egy csepp édesség abban, amit a keserűség megtétni kívánt, ti már eleve elvettétek sopánkodásotokkal. — Tessék, itt vagyok, szolgáltatassatok ki!

MARIE: Úgy értsük, hogy behívhatjuk a márkit?

COLBERT: Elviselem, amit mondani fog.

LOUISE: Anyám, hallja?

(*Colbert-né habozva kifelé indul, a két lány az apja kezére borul.*)

MARIE: Köszönet! A kis Arthur és Louis nevében.

(*Colbert elfordul és a mennyezetet nézi; amikor Seignelay és Villefort márki belépnek, lehunyja a szemét. Seignelay Villefort-t az ágy felé fordítja.*)

VILLEFORT (*miután az elváltozott arcanban Colbert-t megtalálta*): Mon-signore...

SEIGNELAY: Alszik.

COLBERT-NÉ: Kábult inkább. Nagyon keserves éjszakája volt.

VILLEFORT: Ófelsége szomorúan értesült az Ön fia leveléből. (*Seignelayhoz*.) Mondhatom tovább?

SEIGNELAY: Méltóztassék.

VILLEFORT: Hogy Colbert úr megbetegedett. Ófelsége arra kéri általam Colbert urat, hogy minden erejét kizárólag egészsége helyreállítására fordítsa. Az ügyeket, amíg fel nem épül, Seignelay márki és mások el-látják majd. (*A választ várva*.) Van valami mondanivalója Ófelsége számára?

(*Colbert fölveti magát az ágyon, de nem szól.*)

COLBERT-NÉ: A márki a választ várja Ófelsége kegyes szavaira.

SEIGNELAY: Apám köszöni Ófelsége kitüntető érdeklődését. Amint látni méltóztatik, nincs egész eszméletén.

VILLEFORT: Igen, borzasztóan elváltozott.

SEIGNELAY: Ha jobban lesz, majd elismétlem neki.

COLBERT-NÉ: Ha van valami, ami baját megfordíthatja — Ófelsége üzenete lesz.

VILLEFORT: Reméljük, asszonyom. (*Megszorítja Colbert-né kezét.*) De ne is háborgassuk tán.

SEIGNELAY: Igen, többre egyelőre, úgy látom, nem számíthatunk.

VILLEFORT: Amit láttunk, pótolja sajnos, amit nem hallottunk. (*Seignelay kíséretében ki.*)

MARIE (*anyjához*): Csakugyan nem hallotta? Vagy csak nem akart fel-lelni?

COLBERT-NÉ (*int*): A márki, remélem, nem vette észre, vagy ha észre is vette, nem értette meg, mit jelentett a fejfölvetés.

COLBERT: Szóval ti könnyörögtétek ide? A nevemben is.

COLBERT-NÉ: Hogy gondol ilyet?

COLBERT: De hát hallottad? A fia leveléből... A fiad leveléből értesültem, hogy dögvóron vagy, s jó cselekedetül róttam magamra, hogy egy érdeklődő szót vessek neked, s fölmentselek az alól, ami alól, ha a halál meg nem tenné, ostorral ver-nélek ki.

COLBERT-NÉ: Miket beszél? Fiának természetesen meg kellett okolnia, hogy apja mért nem foglalkozik az ügyekkel.

COLBERT: Írta volna azt, hogy nem akar. Amikor az igazság az, hogy nem tud.

SEIGNELAY (*jön vissza, félve Colbert-hez*): Bourdalone páter van itt.

COLBERT-NÉ: Bourdalone páter?

SEIGNELAY: Ahogy Villefort márkit kikísértem, ott ült a fogadóban. Állítólag apám kérte őt.

COLBERT-NÉ: Nyilván a plébánossal... Villefort beszélt vele?

SEIGNELAY: Csak üdvözölték egymást.

MARIE: Nem fog az rossz vért szülni, ha Versailles-ben híre terjed, hogy a király üzenetére egy szava sem volt, s utána mindjárt épp a híres páterrel tanácskozott?

COLBERT-NÉ: Jobb volna megkérni, hogy forduljon vissza.

COLBERT: Mit főztök ki ott megint?

SEIGNELAY: Bourdalone páter van itt. Úgy mondja, apám kérte ide. De nem tudom, van-e annyi ereje most, hogy fogadhassa.

COLBERT: Bourdalone? Hol? Van-e annyi erőm? Erre a komédiára kellett erőmnek lennie, ...s az üdvöségemre... Jangus, vezesse be a pátert, azonnal kérem. Ti pedig menjete ki mind.

(Mind ki, Colbert egyedül van a szobában, a háta mögé tuszkolja a párnát, s úgy fogadja, keresztben ülve az ágyon, a belépőt. — Jagnus és Bourdalone be. Jagnus egy mozdulatot tesz Colbert párnája felé, de az elhárítja. Jagnus kimegy.)

COLBERT: Nagyon köszönöm, páter, hogy eljött. Nagy jót tett velem, hogy azonnal...

BOURDALONE: A St. Eustache plébánosa jelezte, hogy miről van szó. S minden kötelességem közt ezt tartom a legsürgősebbnek s a legfontosabbnak.

COLBERT: Egy lelket áttámogatni... abból a méltatlan komédiából, amivé az élet vált... az Isten könyörtelen színe elé. Ön, mondják, mester ebben.

BOURDALONE: Ez a találkozás — ennek a nagysága, borzalom — ez az, ami nem tud hivatássá válni bennem. Mintha magamnak kellene a bűnössel együtt az Isten rettenetes

színe elé állni. Az ő forró leheletét érzem magamon.

COLBERT: A plébános úr bizonyára célzott már rá, mi az, ami aggaszt. Néhány éve végighallgattam a prédikációit, amit a nagybőjtben a király előtt tartott. Most, hogy itt fekszem, az egyik, amiről akkor inkább csak szó volt, mintha valóságga volna... Ön a pokolról beszélt, hogy mi a pokol. S nem valami tüzes kemencékkel rettentett minket. Hanem a tulajdon gondolatainkkal. Hogy azokban kell az örökkévalóságig tovább forgolódnunk. A magunkkal hozott olthatatlan indulatok, a tűz és fogó, amellyel a magunk ördögei tépnek és égetnek bennünket.

BOURDALONE: Igen, így mondtam. A földi indulatoknak ez a tehetetlensége: ez a pokol egyik fele... a másik, ami győtrőbbé teszi, a belátás meg nem bánt bűneinkbe.

COLBERT: Nos — a pokol egyik fele, úgy látszik, már itt van a szívemben. Tudom, hogy olyan érzésekbe kellene öltözöm, amelyek Isten elé méltók — s bennem hol itt, hol ott lobban fel az elnyomhatóan indulat. Mert csak az imént is... Igazán a legjobbkor jött, atyám, hogy oltani segítsen.

BOURDALONE: Ahol a bűnbánat ott van, ott nincs még pokol.

COLBERT: A sír szélén állok, s nem tudok feledni!

BOURDALONE: Mit nem tud felejtetni?

COLBERT: A méltatlanságot.

BOURDALONE: A sír szélén egy méltatlanság uralkodik, amelyik minden mást kiszorít: a magunké.

COLBERT: Ez az, amit tudok, de a fellángoló indulat botorul egy másikra emlékezik. A csapás, mely testemet összedöntötte, úgy látszik, lelkelem felét is lesodorta.

BOURDALONE: Mi volt az a csapás, ha megkérdezhetem?

COLBERT: Egy szó — s eldobott életem.

BOURDALONE: A király?

COLBERT: A király.

BOURDALONE: Az úr, akire várnom kellett, úgy mondták, őtöle jött.

COLBERT: Nem terhelte meg annyira a szívét, hogy miután megölt, a hamis könyörület kövét utánam ne dobja.

BOURDALONE: Akinek hatalma van, kegyet és kegyetlenséget is gyakorol — mint minden ember. S az ő ítélete is éppoly téveteg.

COLBERT: De itt nem az ítélet hibáztott — a szív. Bocsnát! A felcsapó hangomon megismerhette a dühöngő elemet.

BOURDALONE: Amikor délen éltem, Toulon városa körül, megismertem egy öreg mérnököt, csatornatervezőt. Ön is ismerte.

COLBERT: A Déli csatorna tervezőjét.

BOURDALONE: Egy mérnöktől az, úgy gondolom, elég szép mű volt... az Atlanti-óceán s a Földközi-tenger közt francia földön teremteni utat.

COLBERT: Együtt készítettük a terveket.

BOURDALONE: Neki is állandó betegsége volt az, ami a volt pártfogóját mint heveny kór ütötte le.

COLBERT: Méltatlanságra panaszkodott?

BOURDALONE: Akit a becsvágy hajt, érdemeket gyűjt vagyonyt. S ha ehhez nyúl valaki... vagy épp az egészszet veszi el...

COLBERT: Ha nincs érdem, nincs szorgalom, s meghal a társadalom. Az én célom épp ez volt: a forrásba hozott becsvággal s munkakedvvel tenni gazdaggá a hazát s a királyt.

BOURDALONE: S ő, az öreg mérnök, mégis úgy emlegette egykori pártfogóját, mint aki érdeméből fosztotta ki.

COLBERT: De lopott! Legalábbis nagy volt rá a gyanúm. A csatorna nem haladt — s ő két birtokot is szerzett közben.

BOURDALONE: Colbert sem hal meg vagyontalanul.

COLBERT: Miközben Franciaország, minden igyekezete ellenére, szegényedik. De én nem loptam. Soha egy fillért sem. Ezt tudja, tudnia kell annak is, aki ítélni fog!

BOURDALONE: A nép véleménye az, hogy aki a király kegyeiből él, nem is kell okvetlen lopnia.

COLBERT: Kaphat ajándékot a királytól... mint kaptam én is. Nem csak jutalmat... a vejemnek, lányomnak hozományt. De az csekély, kamata volt — a fejében levő számok bizonyítják — a nyereségnek, amit a trón, sajnos, elherdált. — Bocsásson meg, atyám. Nem akarom védeni a bűnömet. De ismerni kell a frigyét, amelyet megszegtek, hogy megértse a zajlást, amelyet csendesítenie kell — hogy engem nemcsak a tisztviselői hűség fűzött... ő nem azt mondta fel... Köztünk barátság volt, a legszerencsésebb, ami egy uralkodó s alattvalója közt egy ország javára köttethetett. Ő ifjú volt, becsvágyó, nemcsak nagy, de szorgalmas uralkodó, aki méltányolni tudta az elé tett kézművesi munkát, melyen egy ország nagysága nő — én, amikor összekötődtünk, egy kicsit idősebb már, Le Tillier, a mostani Louvois márkí atyja, s a bíboros mellett áttekintést szereztem az ország pénzügyein, kereskedelem, ipar föltárását váró tartalékain. Ami másnak hon volt — az édes Franciaország —, nekem egy óriási terv, melynek ezer ágán egyszerre dolgozni kevés volt a huszonnégy órás nap, s a befogottak, munkára sarkalltak, csábítottak minden ideje. — Te ragyogj odafönn, légy Európa legnagyobb királya, s én előteremttem neked a naggyá tett országból a szükséges pénzt, munkásokat és hajókat, mestereket és tudósokat... Egy egyensúly volt a szerződésünk: király és országépítő közt. Ez a gyönyörű osztályrész, a sokéves együttműködés, ez tett képessé rá, hogy egész életem neki áldozhassam... S ez az, ami most, családossá válva, halálom óráját mint árvíz fogja körül.

BOURDALONE: De szövetségük, melynek a felmondása Önt ilyen olthatatlan indulattal tölti, a francia népnek nem hozta meg azt a boldogságot, amit Ön szánt neki. A vidéket járó rendtársaim a nyomor ijesztő képét hozzák a falvakból, főként azokból a megyékből, melyet még a katonai beszállásolás is nyomorít.

COLBERT: Hisz ez az, épp ez az, az együtt költött francia édennek az el-

árulása, ami az én eláruláshoz hasonlóan olyan iszonyú jelképpé teszi. Az esztelen építkezések, sivatagteremtő kastélyok; a katonai beszállások, az egész Európa ellen folytatott háború, s ami mögötte van: a sikereken fokozott dicsőségsszomj, s a kártékony befolyás, amely ezt szítja s táplálja... de hisz Önnek, aki az udvarban forog, s az országot is szemmel tartja, tudnia kell, ki az, aki a királyt a tékozlásban bátorította.

BOURDALONE: Ön másokat vádol, amikor a maga tévedéseire kellene gondolnia. A holland háborút, mely Európát sivataggá tette, tudomásom szerint Colbert is helyeselte.

COLBERT: A holland háború nem volt rossz. A francia s holland gazdasági versenybe, melyet iparosaink teremtettek, ágyúinknak, hajóinknak is bele kellett szólni. Csak időben abba kellett volna tudni hagyni.

BOURDALONE: Az ágyúkat, ha egyszer átforrósodtak, nehéz beszégetni.

COLBERT: A góg volt a rossz, amely a megalázott köztársaságot kétségbeesésbe kergette, s katolikus királyságokat állított a megszorult protestánsok szövetségébe. — Nem menteni akarom magam, de ha lesz egyszer bíró, aki az utolsó húsz év történetén végigtekint, mint két egymást kivető vegyi elemet választhatja szét a meleg éleztenszítőt, amely az én munkámból áradt, s a dühöngő, pusztító északi szelet, amely a megpezdült Franciaországot hirtelen elpusztította, s majd még jobban elpusztítja.

BOURDALONE: A nép, ha nyomora okára nevet keres, mégse a király s Louvois márkijét mondja ki.

COLBERT: Mert ő csak azt tudja, hogy én teremtettem meg az érhálózatot, melyre ő a maga jólétére szívta az erőt... Hogy ezt bűnösen másra poszcékolták, nem érti meg. A látszat, s a gyűlölet, amellyel a nép körül fog, egy lenne csak, s nem is a legnagyobb, szolgálatom terhei közt. Ha érződik keserűségem mélyiben bűntudat — hát az, hogy rosszul szövetkeztem, nem láttam bele előre a rombolást a természetben kedvét leelő jellemben. Bár ha visszahelyezkedem

abba a napba, amikor a polgárháború nyugtalansága után a király a St. Antoine-kapun Párizsba bevonult, s az építés szándékára gondolok, melyhez segítséget kerestem, nem hiszem, hogy lehetett volna olyan nagy jövőmondó, s előre látó önmegtartóztatás, hogy mellé ne álljak. Isten képességeinkbe írta a szándékát velünk, s a megnyílt jó lehetőségekbe a pályát, amelyen felé kell küzdenünk magunkat.

BOURDALONE: De ha később azt érezte, hogy az ifjúkori szövetség gyanússá válik, s nemcsak cégerül, de eszközül kellett adnia magát a pusztulásnak — ha csakugyan pusztulás az, amire jutunk —, nem lett volna ekkor éppúgy szent kötelesség-félreállni, mint annak idején vállalni, s egy idejében kimondott nemet adni búcsú figyelmeztető jelül?

COLBERT: Könnyű a távolról nézőnek ilyet követelnie. De akinek a napja ezer különféle ügyben van benőve, amelyek közül az egyik még emelkedik, s a másik elpusztul nélküle, azt millió apró kötéllel köti helyére a jó ügy — s késleltetni a pusztulást néha nagyobb erkölcsöt kíván, mint a viruló ügyeket emelkedésre lendíteni.

BOURDALONE: S e sok tartóztató kötél közt nem volt-e ott önnön személynének s családjának az érdeke? Hogy másodsorba szorult kegyencnek lenni mégiscsak biztosabb...?

COLBERT: Mint Fouquet sorsára jutni? S ha ott volt? — Azért szólítottam-e embereket a világra, hogy közömbös legyek a sorsuk iránt? Ön nem mérheti fel, mit akadályoztam meg azzal, hogy jelen voltam — hogy elfogtam más törekvések elől a teret. De mondom olyat, ami Önt közelről érdekli. Még ki se hűlök jóformán a sírban, s az a kis türelem, amit a francia hugenották kaptak ebben az országban — megszűnik. Az otthonukba szállásolt katonák durvasága, a kényszerítő térítés, az üldözés hét csapását hozza szorgalmas műhelyeikre.

BOURDALONE: A király, aki népe üdvösségét az egy hitre térítésen keresi, csak nem lehet kárhoztatható?

COLBERT: A népéét! — Maintenon asszonyét, aki az ország legszorgalmasabb mesterembereinek az elűzésével akarja lelkéről lemosni azt, amit mint Scaron színész felesége, s a király kedvese, vétkezett. — Én, amennyire tettem, védtem ezeknek az embereknek — nem a tévelygését, de a szorgalmát, tudását, amellyel, mint az ország fogyó jólétének a sáfára, takarékoskodnom kellett.

BOURDALONE: Ön téved, ha azt hiszi, hogy Isten elé egy védbeszéddel kell csak állania.

COLBERT: Nem, nem hiszem. De bízom benne, hogy aki minden indítékomat ismeri, enyhébben ítél róla, mint Ön.

BOURDALONE: Ne haragudjon — én nem a közvélemény szavát vagy a magam gyarló nézetét képviselem itt, hanem az Ön érdekét. A bűnös embernek, főleg ha a tisztaság igénye is ott él benne, megvan a maga menetrendje, mellyel élete kanyargós lépéseit egy következetes sorba állítja, hogy a lelkiismeretét s életét esze munkájával összebékítse. De ha van pillanat, amelyben erre az önigazoló tisztaságra gyanakodnunk kell — hát

épp az az, amelyben most Ön van. Mert Istennel nem lehet kártyázní — ő kifogja kezünkől a kártyát, s ránkhozza a maga ítéletét.

COLBERT: Amely olyan egyszerű, mint a népé vagy az Öné... Bocsásson meg, atyám, hogy az alázat helyett lelkem dacosabb redőit tártam ki Ön előtt. De tán ez volt a hasznosabb. Hisz nem tetszeni akartam Önnek, hanem egy tisztább szférába segíteni magam. S a kimondás — főleg ilyen istentelen állapotban — sokszor magunk előtt is feltárja érveink semmisségét.

BOURDALONE: Imádkozni fogok, hogy így történjék. S ha úgy gondolja, hogy nyers szavaimmal segíteni tudok, a rendházban mindig tudni fogják, honnét teremtsenek elő.

COLBERT: Köszönöm, atyám. Ön az önismeret izzó vasát tette az önérzet sebére, s bízom benne, hogy kielégette.

(Bourdalone el, Jagnus belép.)

JAGNUS: Rosszul van, Monsignore?

COLBERT: Nem, még nem halok meg, ne félj. — A gerincem eltörte... de nem szerzem meg neki azt az örömet, hogy agyoncsapott.

HARMADIK FELVONÁS

COLBERT: Amit az utolsó útra való készület egy keresztény polgártól elvár, ahogy az illendő, igyekeztem teljesíteni. A St. Eustache plébánosa kezéből az utolsó kenetet fölvettem, végakaratom a közjegyzőnek világos elmével tollba mondtam. Hátravan, hogy családom tagjai után házam népétől is elbúcsúzzam. Aki munkát követel, ritkán melegíti át az emberek szívét. A szeszélyes szeretet az emlékezetben melegebb nyomot hagy, mint a pontosan teljesített kötelesség. De én nem is akarom halálommal sem meghatni azokat, akiket életemben a fegyelem egyszerűsége hűrjával kötöttem magamhoz. Végrendeletem szerint fiam, Seignelay márki intézkedik majd. Ő tudja, ki az, akinek szolgálati érdemeit, mint

irántam való kegyeletet illik megbecsülnie. *(A személyzet elvonul.)* — Balaize úr, ön ne menjen még.

(Egy fiatal jezsuita lép be az ajtón, s Seignelayhoz fordul.)

JEZSUITA: Bourdalone páter személyes üzenetét szeretném a betegnek átadni.

SEIGNELAY *(odaviszi apjához)*: Kérem, apám. Bourdalone páter titkára.

JEZSUITA: A páter arra kért, adjam át Monsignorenak személyes üdvözlését. Napjában többször is imádkozik — s másokat is erre kért — az Ön felgyógyulásáért — s ha az Úr akarata más, megbékélt keresztény haláláért. A pátert kétségek gyötrik, hogy a Colbert ágya mellett töltött

idő, s szerény képességei elegendők voltak-e a kért segítség megadására. Épp ezért minden percben készen áll, s a rendházat sem hagyja el, hogy a búcsúra azonnal ide siessen.

COLBERT: Köszönöm. Nyugtassa meg szegény Bourdalone atyát, hogy a munkát, melyet Isten mellettem neki szánt, ő elvégezte már.

COLBERT-NÉ: Igen, teljesen megnyugodott azóta. A fájdalmakat is a legkeresztényibb megadással viseli.

SEIGNELAY (*kikíséri a jezsuitát*): Öszszeszedett lélekkel készül a halálra. (*Colbert egyedül marad Balaize-zal, de nem veszi észre.*)

BALAIZE (*köhög*): Azt parancsolta, uram, hogy ne menjek ki a többiekkel.

COLBERT: Igen. Külön is meg akartam nyugtatni, hogy természetesen Ön is azok közé az alkalmazottaim közé tartozik, akiket új gazdája külön gondosságába ajánltam.

BALAIZE: Nagyon köszönöm, Monsignore.

COLBERT: Azonkívül persze — nem is csak a példás tisztviselőtől — örömeim munkástársától is el szerettem volna búcsúzni. Az utolsó években ez volt — könyvtáram rendezése — szinte egyetlen személyes mulatságom. S hogy ez az öröm ilyen teljes s zavartalan volt, az ön érdeme, Balaize úr. (*Megszorítja a kezét.*)

BALAIZE: S én mit mondjak akkor az Ön mellett töltött évekről, Monsignore? Hány embernek adatott meg ebben az országban, hogy a családja kenyerét úgy keresse meg, hogy a maga passziójára szentelhette közben az idejét?

COLBERT: Igen, ez nem kis öröm. Van emlékem róla. A szolgálatnak azt az épületét, ami az állam, én úgy próbáltam elképzelni, hogy a legkisebb mester is mint műhelyének a királya illeszkedik bele a függőségbe. Örülök, ha egy ember a környezetemben megőrizhette — a halálomig legalább — ezt a boldogságot. Nem kezdtem a verejtékkel szerzett könyveit, kéziratait, fóliáit szétdobálni, ajándékba küldözgetni, elherdálni.

BALAIZE: Az Ön műhelye sem fecserlődik el, Colbert úr.

COLBERT: S ez az Ön vívmánya, bízom benne, a fiam mellett is megmarad. Már csak azért is, hogy Franciaország leggazdagabb magánkönyvtára az övé legyen, a könyvtáros is békén hagyja. Csak a kikölcsozött könyveket hajtsa be továbbra is. Hivatkozzék rám, ha mint szokta, második felszólításra sem küldik be. — Új szerzemény érkezett valami?

BALAIZE: Ciprusból egy láda görög papirusz érkezett. Még nem válogattam szét, de Thukidydes is van benne.

COLBERT: A megbízottunk, remélem, nem hagyta magát kifosztani.

BALAIZE: Nem. Az érsek egy gobeliért engedte át.

COLBERT: A vadak, nem tudják, mi van tetőjük alatt.

BALAIZE: A besanconi káptalan is írt, s megtiszteltetésnek tekintik, ha a nagy miniszter a padlásukon heverő régi okmányokat ajándékba elfogadja.

COLBERT: Akik tolvaj hírbe akarnak keverni, persze ezt is a számlámra írják majd. Hogy a könyvtáramat is úgy harácsoltam össze. Nem azt nézik, hogy ami a padlásokon, barbárok gondnokságában hányódott, az itt van, az Ön értő kezével lajstromozva, hanem hogy miniszteri hatalmammal mint szelíd, ártatlan megvesztegetést csaltam, erőszakoltam ki.

BALAIZE: Aki nem adta, nem lett baja. Voltak, akik megtagadták.

COLBERT: Elég arcátlanság volt. De hát a könyvtár az legalább megvan, akármit kennek rám, s Önre is... — Nem is tudom, mi volt az, ami olyan édessé tette a megbecsülést, hogy a világ melyik tájáról mit kéne idehozunk... a szerzemények megtapogatását... mert hisz átlapozni is ritkán volt időm. Tán a honvágyamat ápoltam: a könyvekben gyűjthető élet, az igazi szakértelem iránt, amely nem tárgyról tárgyra futkos, hanem egy dologban merül el, s neveli mesterré magát.

BALAIZE: S nem volt csekély a védelem, amely lehetővé tette, hogy

elmerülhessenek — írók, szobrászok, ötvösök — az egy Franciaországban többen, mint a világon, a nagy Rómát is beleértve, együttvéve. A négy akadémia, amelyet Ön alapított, s a régebbiek... melyekben Ön párosította össze az érdemet s a dotációt, — hogy magukat tökéletesítve, az országot gazdagítsák.

COLBERT: Igen, igen. A földre szabaduló Mars, az ő nyers sarkával, ezeket is szétrúgja majd.

BALAIZE: Azt, ami megvan — itt s másutt —, már nem rúghatja szét.

COLBERT: A jólét nélkül, mely kivirágzott bennük, értelmetlen csecsebecsék lesznek a szegénység szemétdombjában.

BALAIZE: Szegénység mindig volt s lesz is, úgy látszik, megint. De a vívmányok, mint a geometria s a fizika tételei, egymásra állnak, s egy csodálatos kastélyt építenek a szegénység fölé.

COLBERT: Versailles-i kastélyokat.

BALAIZE: XIV. Lajos dicsőségét nem pusztíthatják el Louvois márkí háborúi. A harctéren szemben állók palotáikban, kertjeikben másolni kénytelenek. A költőik költőinktől tanulnak.

COLBERT: Divatok. — S méghogyha művészek is: csak a végidő palackpostái. Az a mű, amin én dolgoztam: a munkával megpezsdített jólét — az összetört, s hírnévül csak az éhenhalók átkát köti a nevemhez.

BALAIZE: Nem! Ez marad meg a leginkább. Ha Lajos dicsősége eloszlaná is, amit Colbert akart, ha nem a franciák, más népek kihúznák a romjai alól.

COLBERT: A fejem egy kicsit kába, de mesékkel még nem engedem áltatni magam.

BALAIZE: Merném-e áltatni Önt? Hányszor is ültünk a könyvtárteremben, Minerva képe alatt, s vitatkoztunk, mit haladt a tudomány a századunkban, midőn a mesterségek az ösztön homályából a teória fényébe emelkedtek. Egyszer Perrault úr is ott volt, s azt állította, a maiak a költészetben fölötte állnak a régieknek. De maradhat-e játék, kedvtelés, amit ennyi találékonyság s szorgalom

megteremtett. Nem kell-e támadnia egy tudományok fölötti tudománynak, amely a sokféle szétszórt tudást az élet hasznára fordítja, s jólétet épít nemcsak Franciaországnak, a világ minden népének. Ahogy a Louvre könyvtártermében egy-egy építési terv szükségszerűen kérdéseket ad fel az egybegyűlt tudósoknak, úgy fogja egy óriási terv — az élet megszépítésének átgondolt terve — maga köré ültetni minden mesterség, minden tudomány, a művészet művelőit...

COLBERT: Ilyesmit akartunk.

BALAIZE: Nem csak akart — Ön ennek a tudományok fölötti tudománynak, az élet megszépítésének a Galileije, Archimedese. Vagy azt hiszi, épp erre, a legföbbre marad bekötte a tudósok kinyílt szeme? Hogy ne lássák, hogy amit Ön itt létrehívott: a Louvre műhelyei, Savinerié, az üvegyárak, a társaságok: csak egy-egy megépült üzem az óriási műhelynek, amellyé Franciaországnak kell lennie.

COLBERT: Kellett volna lennie. De ez a legborzasztóbb, hogy ami megépült, azt is lerombolják, s a terv szétfoszlik velem.

BALAIZE: Nem rombolják — s nem foszlik. De ha a terv szétfoszlana is: a tervezés megmarad. Mint ahogy akárhány híd szakad le, a hidépítés mestersége a könyvekben él... Így az Ön dicsősége is.

COLBERT: Úgy, mondja csak — nem az én kedvemért... az álomért, hogy mint egy festményben, gyönyörködjem benne.

BALAIZE: Ez nem álom, Colbert úr. A tudományt kellene, mint egy dzsint, palackjába visszaparancsolni, hogy vívmányait s igényét — a módszerességet s az élet értelmessé tételét — föladja. A tudományt azonban nem lehet elnyomni, mert a tudomány az emberiség szenvedélye: az utolsó, s legszebb, ami örült századok tanulságaként megmaradt, Olaszországban elnyomták, s felvirágzott nálunk; ha itt is elnyomják, úgy majd Angliában, melytől nagy dolgok várhatók. Ha valaki, hát Ön nyugodtan hajthatja álomra a fejét

— a tudomány igazságszolgáltatása fonja körül a nevét.

COLBERT: Ön a tudomány jövőjében ígér mennyországot. Nyilván azért, mert gyanítja, hogy Istenében nem lehet helyem.

BALAIZE: Arról, hogy Isten mennyországában hogy lesz — kit engednek be, kit nem —, arról nincs megbízható tudomásom. De azt, hogy az emberiség emlékezetében, s hálájában milyen hely illeti meg Önt, azt tudom.

COLBERT: Ön nem hisz az Istenben, Balaize úr? Most már megmondhatja.

BALAIZE: Ha olyan nagy emberek, mint Cartesius — vagy mint a halhatatlan zsidó —, annyi fáradságot áldoztak rá, hogy az egyszerű emberektől Istent el ne vegyék, hogy mernék én szembeszállni velük? De a mi századunk a fogalmak százada. S a gondolkodás Istenből is fogalmat csinál.

COLBERT: S mit kezdjen egy haldokló egy Istennel, aki nem személy?

COLBERT-NÉ (*belép*): Nem akarom a beszélgetést zavarni. Tudom, hogy maguknak kettőjüknek még ilyenkor is lehet megbeszélőni valójuk.

COLBERT: A világ legbölcsebb egyházatyáival sem beszélhettem volna fontosabb dolgokról.

COLBERT-NÉ: De vannak mások is, akik részt szeretnének az Ön drága óráiból. Perrault úr reggel óta itt vár, hogy elbúcsúzhasson...

COLBERT (*Balaize-hoz*): Kár, hogy nem kísérhetem át Önhöz a könyvtárba. Folytatni a klasszikusokról s modernekről a vitát. Órizza meg a hitét, Balaize úr.

(*Balaize el. Perrault lép be.*)

PERRAULT: Csak hírekért jöttem, érdeklődni, de Seignelay márki mondta, hogy búcsújába engem is befoglalt. Ez adta a bátorságot. (*Sutogva*.) Nagyon szenved?

COLBERT: Nem, nem annyira. (*Elmosolyodik*.) Ön persze szeretne megtudni, akármilyen vidám ember, egyszer a halálról valamit. Ismerem ezt a kíváncsiságot. S Önnek, aki olyan nyájas, életvidám ember... Nem tudok biztosat mondani, barátom. Ál-

talában, úgy gondolom, nem olyan nehéz. Mint a vizsgák sem olyan nehezek, ahogy előtte elgondoljuk.

COLBERT-NÉ: Mielőtt Perrault urat bevezetném, én is kérek egy pillanatot. Meg tudja bocsátani?

COLBERT: Mit, asszonyom?

COLBERT-NÉ: Villefort márkit. Hogy házasságunk alatt most először, szembefordultam az akaratával.

COLBERT: Ön nem ellenem fordult. Csak gyermekei pártjára állt.

COLBERT-NÉ: Az Ön pártjára — az Ön gyermekei pártjára —, az akkori indulata ellen. Mert hiszen ugye már elmúlt. Belátja?

COLBERT: Be, be, asszonyom. Én túlbecsültem Lajost a haragommal. Már az is aránytalan dicsőség volt neki, hogy egy szavába belehaljak. De hogy még a családom is odadobjam... Köszönöm, hogy megakadályozott benne.

COLBERT-NÉ: Olyan hidegen mondja.

COLBERT: Mert már hidegszem, asszonyom. — A király, s lassan a többiek is mintha egy más csillag lakói volnának.

COLBERT-NÉ: A király, higgye el, nincs rosszakarattal Önhöz.

COLBERT: Hisz kegyelméről biztosított. S én nagyon örülök, hogy ha kábulatban is, s a fiam száján át, ezt megköszöntem. Ön csak ragaszkodjék továbbra is a ceremóniákhoz. Ez az egyetlen mód, hogy a jámborság — s a megvetés — kibújjék a játékaikból. Ha csak valami külön baleset nem éri az embert.

PERRAULT: Baleset?

COLBERT: Ki nem rántják alóla a halálhoz szükséges hazugságot. Erre nagyon vigyázzon, hogy ezt senkinek meg ne tegye. Különben, amilyen jó ember... Én nem lehetek benne biztos, hogy nem voltam-e Lajosa valakinek.

PERRAULT: Még most is gyötöri? Hisz a király...

COLBERT: Ha én úgy halok meg, ahogy a tüdőgyulladásom alatt már majdnemhogy — a király maga jött el hozzám, előtte a legfőbb kegyelmet jelentő kard —, a búcsúzó test bilincseit szaggató lélek megnyugtathatja magát, hogy földi szolgálata

voltaképp Isten szolgálata volt. S hogy nagy baj nem érheti a másik világban sem, hisz mint egy batyut viszi az érdemeit. De úgy halni meg, hogy ezeket az érdemeket az utolsó percben elkobozták — s amit annak hittem, az Isten egyszerű arcából mint bonyolultan kendőzött bűn te-kint rám...

PERRAULT: Nem elég a testi szenvedés, Colbert úr? Még maga is gyarapítja? Bourdalone atya, úgy hallottam, e tekintetben teljesen megnyugtatta.

COLBERT: Bourdalone atya, mintha csak maga volna az Isten. Megértettem, hogy amennyiben van, mit várhatok tőle. S olyanná tett, mint a pártító angyalok lehetnek, amikor lehajtott fővel, de a maguk külön gondolatait megőrizve, vették tudomásul az Úr ítéletét.

PERRAULT: Rettenetes dolgokat beszél.

COLBERT: Nagyon bonyolultak voltak az én érzéseim... A könyvtárosom, aki az imént ment ki, közelebb jutott hozzám, hogy valamelyest megvigasztaljon.

PERRAULT: Az öreg Balaize?

COLBERT: Ő azt hiszi, hogy az új módszer, amellyel a tudomány főleg az egeket ellenőrzi, épp ilyen csalhatatlan lesz az emberi érdemek tekintetében is. S bár nem vagyok tudós, ebben az új mennyországban — a megvizsgált érdemeikében — ígért szenteknek kijáró széket nekem.

PERRAULT: De hát ebben kételkedni sem lehet. A francia tudománynak az Ön gondossága volt a melegágya — az Ön akadémiai az üvegháza.

COLBERT: Hogy kap rajta. Én is meghagytam szép hitében az együgyűt.

PERRAULT: Miért? Ön nem hisz az utókor igazságszolgáltatásában?

COLBERT: Ha az Istenében nem reménykedem, hogy hihetnék az utókorában? Az emberek ítélete: az események játéka. Mint a történelemben is. Elhisszük, hogy azok voltak a nagyok, akik az emberek emlékezetében fönmaradtak. S akiket kitörültek? Nézze meg a mi költőink hírnevét. Az öreg Corneille híre ifjúkorunkban még uralkodott — a

Racine lágyabb fényében elégett. S amióta a király szenteskedésre adta magát, Racine is feledtetni igyekszik szerelmes drámáit — történelmit ír. — S a tudományban nem homályosítja el az újabb a régibb érdemet? Nem csiholja-e ki az élelmesebb az élhetteleőbb kezéből? Ismeri a vitát, amely a szemünk előtt folyik — annak az új színházi módnak a szerzőségéről. — De ha tudományban, mesterségben ember még el is jegyezheti magát a halhatatlansággal, miféle földi igazságszolgáltatás vár arra, akit álmai a gázoló hatalom lába elé vetnek. Az együgyű azt hiszi, amit sokszor hallott. S aki tudja az igazságot, nem bolond, hogy az elbukott után vesse magát. A fölülmaradt — mert hatalma van rá — a színét is kitapoossa a legyőzötteknek, s a történelem abból rakosgat, amit ő meghagyott. Fouquet-nak hány művelt barátja volt. S tolvaj létére ő maga sem volt faragatlan lelme. Le Notre róla másolt, a mi Versaillesunk az ő kastélyát utánozgatja. De a pöre után mert volna valaki is egy jó szót szólni róla? Én magam sém túrtam volna.

PERRAULT: Az Ön esete egészen más, Colbert úr.

COLBERT: Most, hogy a király megölt... Nem érti, hogy a hízelgéshez szoktatott minden javamra mondott szót a maga kárhoztatásaként hallana? Önnek sem ajánlom, Perrault úr, hogy akárcsak a Goble-ben, Le Brun úrnak megsúgja, hogy mégis csak jobban mentek a dolgok az alatt a gaz Colbert alatt.

PERRAULT: Nem kell azt megsúgni — kiáltják a dolgok.

COLBERT: S tegyük fel, hogy Lajos is meghal még egyszer, s utódja, ha dachból is, kikapartatja az ő halottait — s abban a században is lesz még egy akadémiánk, ahol valakinek eszébe jut Colbert-ről tartani emlékeztést; s képzelje el, hogy nem is én, hanem csak Ön, a karzat árnyékából azt kihallgathatná — nem kellene nevetnie vagy bosszankodnia a tévedések, ráfogások, belemagyarázások gombolyagán, amivé e játész macskák tették a Colbert nevet. Nem, aki

nem a jóért élt, amit tenni tud, hanem az igazságért, amit a történelem szolgáltat neki — méltatlanok gyülekezetében harcol törött lábú székért, s megérdemelné, hogy a róla írt zagyvaságok tömegét kapja a pokolban olvasni.

PERRAULT: De hát ha sem Isten, sem az emberiség — mi marad, amit munkáját itt hagyva, mint reményt, igazolást magával visz?

COLBERT: Amit sem az ördögök, sem a történetírók villája le nem piszkálhat rólam? Talán a szándék... Ez a hét megtanított engem is kételkedni, mint Cartesiust Ulmban a kemence. S a mindenben kételkedéssel létét addig csupaszította, míg a gondolkodás marad meg csak belőle. Elindulva azon, hogy helyes volt-e a királlyal közös dolgainkra szövetkezni, én is megtanultam kételkedni a munkám értelmében, az eszemben,

ítéleteimben, az emberi ítéletben általában — amíg csak a szándék nem maradt az életemből: a jó szándék, hogy óráimat az emberek javára használtsam.

PERRAULT: De ez az, amit Isten is felméri.

COLBERT: Nem törődtem vele, hogy felméri-e, hogy ki mit mér fel. A szándék tudata az, ami mint egy dacos mag megmaradt belőlem. Persze Ön azt mondja, a pokol útja is jó szándékkal van kikövezve. De ha az emberi életnek van az állatoké felett értelme, hát csak az, hogy valami magánál különbet teremtsen. S ennek a többnek szolgáltam én — jól vagy rosszul — telhetetlen mohósággal s szorgalommal; akár egy bűnös, szétörrendő csíra ez a szándék, akár egy új világvetés.

PERRAULT: Így halni meg! Egy Colbert, ilyen kétségbeesésben!

(Függöny)

